

Kratko poročilo o novih hetitskih tekstih, objavljenih v zbirki (KBo (= Keilschrifttexte aus Boghazköi), v letih 1954—1967

Keilschrifttexte aus Boghazköi, VII (68. Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orient-Gesellschaft = WVDOG) 1954, KBo VIII (69. WVDOG) 1955; KBo IX (70. WVDOG) 1957; KBo X (71. WVDOG) 1960; KBo XI (73. WVDOG) 1961; KBo XII (77. WVDOG) 1963; KBo XIV (WVDOG) 1963; KBo XIII (78. WVDOG) 1967; vse v založbi Gebrüder Mann, Berlin.

Izkopavanja v hetitski prestolnici Hattušaš, današnji turški vasi Boghazköy, prinašajo vsako leto na desetine glinastih ploščic, popisanih s klinopisnimi teksti v hetitskem in drugih maloazijskih jezikih. Avtografirane faksimilne izdaje tekstov (fotografije bi bile teže čitljive) izhajajo v zbirkah Keilschrifttexte aus Boghazköi (= KBo, prvih šest zvezkov je izšlo v Leipzigu 1916—1921, naslednjih osem v Berlinu 1954—1967) ter Keilschrifturkunden aus Boghazköi (= KUB, izhajajo v Berlinu od leta 1921, v pripravi je že štirideseti zvezek). Izven teh dveh zbirk je izšlo le nekaj posameznih edicij hetitskih klinopisnih tekstov: 1920 so v Londonu izšli Hittite Texts in the Cuneiform Character from Tablets in the British Museum; A. Goetze je zbral nekaj tekstov, ki so bili prej raztreseni po raznih revijah, in jih objavil kot Verstreute Boghazköi-Texte (= VBoT, Marburg 1930); v Carigradu sta leta 1944 in 1947 izšla dva zvezka Istanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunan Bogazköy Tabletleri (= IBoT), leta 1948 pa Ankara Arkeoloji Müzesinde Bogazköy Tabletleri (= ABoT).

KBO VII

Sedmi zvezek je izšel po skoraj tridesetletnem premoru leta 1954 v Berlinu. Vzrok za tako vrzel je tudi druga svetovna vojna, ki je preprečila nadaljnja izkopavanja. Sele leta 1952 so pod vodstvom K. Bittla začeli na novo izkopavati v nekdanji hetitski prestolnici. Objavljanje klinopisnih najdb je prevzel hetitolog H. Otten, pri nekaterih zvezkih je sodeloval H. G. Güterbock iz Chicaga.

Izkopavanja v letu 1952 so trajala od 13. avgusta do 10. oktobra in so dala 153 fragmentov; večjih, malo poškodovanih ploščic je bilo le nekaj. Za sedmi zvezek KBo je H. Otten odbral 75 ploščic. Približno polovica jih izvira iz razvalin frigijske naselitvene plasti na Büyükkale, zahodno od »Arhiva« — poslopja A; številni pa so fragmenti iz poslopja D, skladišnega prostora glavnega templja; tam sta prve ploščice s teksti našla že H. Winckler in Th. Makridi leta 1907.

V tem zvezku objavljeni fragmenti so večinoma teksti z opisom raznih obredov in praznikov, vmes pa je tudi preroški tekst, tekst zaklinjanja, seznam uradnikov ter tekst v huritskem jeziku. Zelo pomemben fragment je KBo VII 14 (29/k), ki je vsebinsko zgodovinska pripoved. Fragment je pomemben, ker izvira iz starohetitske plasti; je izviren in ne le poznejši prepis. Pisava kaže, da se njen slog v stoletjih ni bistveno spremenil.

Dobro ohranjen in obširen tekst je fragment KBo VII 14, molitev k sončnemu božanstvu spodnjega sveta. *Taknaš* ^dUTU, (podzemeljsko sonce, je po verovanju htonično božanstvo, ker ponoči potuje po podzemlju do kraja, kjer naslednje jutro vzide. Identično je z nebesnim soncem — *nepišaš* ^dUTU, a hkrati tudi njegovo nasprotje. Ker se srečuje *taknaš* ^dUTU s htoničnimi božanstvi in se navzema njihovih lastnosti, se je treba obračati nanj s prošnjo, naj božanski srd in zamerljivost prevzame nase in pusti spodaj. V 11. in 12. vrstici takole prosijo:

a-aš-šu-u IGI^{HI.A}-KA la-a-ak LI-IM la-ap-li-ip-pu-uš kar-ap
nu LUGAL-un an-da a-aš-šu ša-ku-va-ia GEŠTU^{HI.A}-KA la-a-ak

»K dobremu obrni svoje oči, tisoč trepalnic dvigni, / na kralje se v dobrem ozri, svoja ušesa nagni (in dobro besedo usliši)!«

Zvezek vsebuje še nekaj odlomkov zgodovinskih tekstov, fragment akadskega pisma iz časa Hattušiliša III., sumersko-akadsko molitev, po en luvijski in protohatijski fragment ter nekaj modelov jeter z napisi. Hetitska mantika

pozna tri običajne vrste prerokovanj: iz drobovja, iz leta ptic in KIN- prerokbe (nekakšne žrebe). Pri »haruspicini« so zaklali ovce in pregledovali posebnosti jeter in število črevesnih zavojev. Te običaje so prevzeli iz Babilonije, kar dokazuje že pretežno babilonska terminologija za anatomijo jeter. Tudi pozneje so spremljali potek te »znanosti« v Babiloniji, kar kažejo naši modeli jeter. Popisani so z različnimi pojasnili, ki naj bi po mnenju A. Goetzeja uvajala učence v umetnost prerokovanja iz jeter.

Vsakemu zvezku je dodan tudi seznam inventarnih števil in skica z označenimi najdišči posameznih ploščic.

KBo VIII (teksti izkopavanj 1953 in 1954)

Na 33 straneh je H. Otten zbral 158 fragmentov iz izkopavanj v naslednjih dveh letih pod vodstvom K. Bittla. Spet prevladujejo drobci, našli so jih v glavnem na Büyükkale, nekaj jih izvira tudi iz Büyükkaye in »spodnjega mesta«.

Akadski teksti: sami drobci, medicinski magični teksti, zaklinjanja, omina, drobci modelov jeter, odlomki pisem.

Med hetitskimi teksti historične vsebine so: pisma raznih kraljev, zemljiške listine, odlomki t. i. »konjskih tekstov«.

V pogodbi hetitskega vladarja z vazalskim ljudstvom Kaška beremo še posebno hude grožnje proti prelomitvi prisege. KBo VIII, 38 (237/m):

II 19 *nu ma-a-an A-NA KUR^{URU} Ha-at-ti par-hu-ua-an-zi u-ua-at-te-ni nu-uš-ma-aš-kán*

20 *ᵈZA.BA₄.BA₄-aš GIŠ^{GI}KU^{HI}.A-KU-NU-ma-kán a-ap-pa na-a-ú nu šu-me-in-za-an-pát UZU^I e-iz-za-aš-du*

21 *GI^{HI}.A-KU-NU-ma-kán a-ap-pa /na-/a-ú nu šu-me-in-za-an-pát ki-ir-še-me-it iš-kar-ra-an-ni-an-/du/*

II 14 sl. »Če boste spoštovali te prisege, naj vas bogovi ščitijo in v kraljevi oblasti uspevajte in uživajte mir! Če pa te prisege prelomite, naj vsi bogovi priseg uničijo vas, vašo deželo, vašo mesta, vaše žene, vaše otroke, vašo polja in vinograde, vašo goveda in ovce!

II 19 In če bi vdrli v deželo Hati, naj Zababa (hetitski Mars!) vaše orožje nazaj vodi in naj požre vaše lastno meso. Vaše puščice naj zavrne in naj zadenejo vaše lastno srce.

22 In če prelomite prisege, naj vaša goveda in ovce in ljudje ne rodijo več, in bogovi priseg naj vam požro vaše otroke v notranjosti teles!«

Zadnje je res grozljivo, tega ne najdemo niti v pripovedi o strašni stiski ob Telepinovem izginotju! (Telepinuš je v hetitski mitologiji vegetacijski bog protohatijskega izvora, odgovoren za rastlinsko pa tudi za živalsko in človeško rodovitnost. Ob njegovem izginotju ali jezi pride do splošne stiske; primerjaj babilonsko božanstvo Tammuz.)

Med hetitskimi religioznimi teksti v tem zvezku naletimo na opise raznih žrtvovanj in praznovanj, rotitvene tekste npr. na ^{HUR.SAG}Hazzi, božanstvo-gorovje, ki je poleg gore Namni trabant vrhovnega hetitskega boga viharia.

Zvezek zaključuje okrog 30 fragmentov luvijskih, protohatijskih in huritskih tekstov — večinoma zaklinjanja, klicanja božanstev, opisov praznikov, astronomskih napovedi, vmes je tudi odlomek huritske verzije epa o Gilgamešu.

KBo IX (pretežno teksti izkopavanj 1955 in 1956)

Na 32 straneh je H. Otten objavil 151 fragmentov, ki večinoma izvirajo z Büyükkaleja, osrednjega dela kraljevega gradu.

Pomembna najdba so bile staroasirske listine (v zvezku so uvrščene pod številkami 1—47). Doslej so našli na tisoče dokumentov asirskih trgovskih nselbin v Kültepeju in Alisarju, v Boghazköyu pa so našli vsega 51 ploščic

(od tega jih je odkril šest že H. Winckler, nekaj K. Bittel 1938 v »Spodnjem mestu«). V tem zvezku je objavljenih 41 fragmentov, druge ploščice pa so ne-žgane in jih ni bilo mogoče takoj prebrati. K staroasirskim listinam značilnih oblik so objavljeni tudi štirje pečati.

V tem zvezku je sploh močno poudarjen akadski del boghazköyskega arhiva, saj sledi staroasirskim listinam še približno 15 odlomkov raznih akadskih pisem, religiozних tekstov, zaklinjanj in 10 modelov jeter.

Med hetitskimi teksti so zastopani omina, odlomki zakonov, pogodba s SA.GAZ ljudmi (akad. *hapiru*) (oznaka socialnega razreda, še ne do kraja razjasnjena, J. Friedrich v slovarju prevaja to besedo kot *Freibeuter* [ropar], HW 290), religiozni teksti, večinoma rituali, pa tudi dva drobca znamenitega Telepinovega mita.

Izdajo z zelo pisano vsebino zaključuje nekaj ploščic z luvijskim tekstom. Tematika je značilna za vse nehetitske odlomke; predvsem razni rituali in zaklinjanja, ki pa so v glavnem duplikati že znanih tekstov, objavljenih v »sestrski« zbirki KUB.

KBo X (teksti iz poslopja K, 1. del)

H. G. Güterbock in H. Otten sta skupaj objavila na 55 straneh 52 odlomkov. Izkopavanja v letu 1957 pod vodstvom K. Bittla, ki so trajala od 6. avgusta do 22. oktobra, so bila zelo uspešna. V spodnjem delu mesta, kjer so nadaljevali z izkopavanjem staroasirske plasti, so našli le pet ploščic. V poslopju K kraljevega gradu jugovzhodno od Büyükkaleja pa so v majhnem prostoru med zoglenelimi koščki lesa in prahu odkrili več skoraj popolnoma nepoškodovanih klinopisnih ploščic. Morali so naleteti na majhen arhiv, saj se je celo dalo določiti, kje so stale police s ploščicami. Najdbe prejšnjih let so bili pretežno manjši odlomki, tu pa so naleteli na nekaj obširnih tekstov, pomembnih zgodovinsko in jezikovno.

Največ pozornosti zasluži dvojezični napis o dejanjih starohetitskega vladarja Hattušiliša I. (Zanimivo, da je to že druga bilingva, ohranjena o tem vladarju.)

Akadaska verzija je pisana na ploščici v enem samem stolpcu, na sprednji in hrbtni strani ima 73 lepo ohranjenih vrstic. Hetitska verzija je pisana v dveh stolpcih in se v mnogih podrobnostih razlikuje od akadške. Zanimivo je vprašanje, katera verzija tega poročila, ki v slogu analov govori o pohodih, osvajanjih mest, plenjenju in plenu, je izvirna. Zdi se, da je moral biti original akadski, zapisan že prej v severnosirskem dialektu in sta hetitski plošči le poznejša prevoda.

Zanimiv napis je hetitska verzija pogodbe med hetitskim kraljem Šupiliumom in Azirom iz dežele Amuru. Akadsko verzijo je objavil E. F. Weidner že pred štiridesetimi leti.

Tudi v tem zvezku je precej tekstov z religiozno vsebino, zlasti o praznikih KI.LAM (»semenj«) in AN.TAĤ.ŠUM^{SAR}. Determinativ za besedo kaže, da gre za neko rastlino (Ehelolf je menil, da je to čebula). Praznik pa je posvečen bogu vojne Zababi, a tudi drugim božanstvom, npr. sončnemu. Prazničnih obredov sta se udeleževala tudi kralj in kraljica, glavni del pa je najbrž bila velika pojedina, ki naj bi se je udeleževali tudi bogovi.

Med drugimi teksti so še odlomki iz Muršiliševih analov, 12 drobnih fragmentov epa o Gilgamešu, ki verjetno vsi sodijo k prvi plošči epa, precej je rotivtenih ritualov. KBo X 45 obsega kar 230 vrstic v štirih stolpcih. Ritual daje navodila, kako je treba očistiti hišo od krvavih dejanj in krive prisega. Omeniti velja, da v tem napisu ne nastopa kot običajno SAL.ŠU.GI, neke vrste »čarovnica«, ampak LU.AZU, nekak »svečenik zaklinjanja«. Tekst natančno opisuje, kako mora svečenik zgodaj zjutraj priti v hišo z raznim orodjem, kopati v vseh štirih hišnih oglih, kako naj se vmes obrača k *taknaš* dUTU, sončnemu božanstvu zemlje, ter še k drugim htoničnim božanstvom. Potem svečenik uničuje določene predmete, izliva tekočine. Tega sedaj ni več mogoče spraviti v prejšnje stanje, ravno tako pa naj se krvava dejanja, krive

prisege in prekletstva ne vrnejo več nad hišo. Rotitveni obred je zapleten, svečenik žrtvuje različne predmete in se obrača k vrsti bogov, prošnja k vsakemu je drugače utemeljena.

KBo XI (nadaljnji teksti iz arhiva K in nekaj ploščic, najdenih 1958 in 1959)

H. G. Güterbock in H. Otten sta na 50 straneh objavila 73 fragmentov. Lepo je ohranjena molitev Muvatališa k bogu viharja, pri čemer kliče številne bogove. Tema je pomiritev božanskega srca. V 37. vrstici beremo: »Če te razjezi eno samo mesto ali hiša, kaznuj samo to mesto, samo to hišo!« Sledi ritual Muvalanija, služabnika boga viharja iz Manuzija in boginje Ištar, razdrobljen na petih ploščicah.

Tudi vsi nadaljnji teksti so pretežno rituali, opisi praznikov, dva preroška teksta in različna zaklinjanja, nekatera s huritskimi odlomki, kjer poseben klin loči posamezne besede. Zvezek vsebuje tudi nekaj duplikatov k tekstom, ki so že izšli v zbirki KUB.

KBo XII

V prejšnjih dveh zvezkih, KBo X in KBo XI, so bili objavljeni samo teksti iz arhiva K, v tem zvezku in v naslednjem, katerega izdaja pa se je precej zakasnila, pa objavlja H. Otten najdbe iz let 1960 in 1961 v poslopju, kjer sta kopala že H. Winckler in Th. Makridi v letih 1906 in 1911—1912.

Ploščice, žal, niso dobro ohranjene, večinoma so le manjši fragmenti; precej jih je bilo raztresenih zunaj poslopja; zato je nemogoče ugotoviti njihov prvotni položaj, pomemben za identificiranje tekstov.

Na prvih straneh je nekaj zgodovinskih tekstov, tako npr. Telipinovo poročilo o vladanju, opis Šupiluliumovih dejanj, ki pa so več ali manj duplikati že znanih tekstov.

Sledi nekaj pogodb, zanimivih za zadnje obdobje hetitske države, nekaj drobcev zakonov in zgodovinskih tekstov. V KBo XII, 42 (35/s) se hvalijo trgovci:

6. v. (hrbtne strani) »s seboj bomo privedli veliko ujetnikov, prignali bomo številno govedo, drobnico, ovce, konje, mezge in osle, veliko žita in vina.«

V zvezku je še nekoliko mitoloških fragmentov (dva drobca iz mita o kači Ilujankašu), huritska verzija epa o Keššiju, pravljčni osebnosti, ki so jo neopravičeno enačili z Gilgamešem in ki v neki drugi ohranjeni pripovedi nastopa kot lovec, se poroči, a pozabi darovati bogovom, ki mu užaljeni skrivajo divjačino in ga tako osramotijo. Naslednji fragment spada k huritski verziji epa o Kumarbiju. Kumarbi je v huritskem panteonu oče vrhovnega boga viharja Teššuba in nastopa v več mitih, zapisanih v hetitskem jeziku, a huritskega izvora. Zvezek zaključujejo razna zaklinjanja (npr. »vse zlo naj ‚Rdeča reka‘ odnese v reko Maraššantija [Halys], ta pa v morje!«) in rituali, od katerih se v enem pojavljajo protohatijski izreki.

KBo XIV (različni teksti)

H. G. Güterbock je v tem zvezku zbral na 57 straneh 143 fragmentov, ki so jih odkrili v izkopavanjih v letih 1958—1961, a niso bili upoštevani v zvezkih KBo X—XIII.

Prvih 18 fragmentov pripoveduje o dejanjih kralja Šupiluliume; objavljeni so bili že v reviji JCS, a so zaradi popolnosti uvrščeni tudi v ta zvezek.

Ostanek najdbe v »arhivu K« predstavlja 20 fragmentov; najboljše je preroški tekst, ki ima v 3 stolpcih ohranjenih skoraj 200 vrstic.

Z drugih najdišč v teh letih so razni historični teksti, akadski in sumerski fragmenti, (zaklinjanja, pisma, omina), odlomki hetitskih napotkov za trening konj (hetitologinja A. Kammenhuber jih je v delu Hippologia Hethitica, ki je izšlo 1961, že uporabila), nekaj odlomkov hetitskih zakonov, ki jih je J. Friedrich že upošteval v prevodu »Die hethitischen Gesetze« (Leiden 1959).

Tudi v tem zvezku so obilno zastopani rituali in opisi praznikov. »Mednarodno« vsebino zvezka pa zaključujejo protohatijski, luvijski teksti in frag-

menti, ki se nanašajo na huritski kulturni krog. Med njimi je tudi plošča, ki so jo našli v spodnjem delu mesta in je najpomembnejša najdba v tistem letu zunaj arhiva K. Na štirih stolpcih v skoraj 180 vrsticah opisuje vsakodnevne žrtve, namenjene vrhovnemu huritskemu božanstvu Teššubu iz Halapa in njegovemu krogu bogov.

KBo XIII

KBo XIII je izšel z nekajletno zamudo. Izkopavanja v letu 1962 so prinesla številne nove najdbe na istem kraju, mestnem kvadratu L/18. Zaradi novih najdb so tudi v tem zvezku med drugimi objavljeni teksti z zgodovinsko, epsko in mitološko vsebino, torej iste zvrsti, ki so bile že objavljene v prvem delu, KBo XII. Večina prazničnih ritualov kot tudi vsi teksti v protohatskem in huritskem jeziku bo objavljenih v tretjem, zaključnem delu s tega odseka prostrane hetitske prestolnice.

V tem zvezku je na 70 straneh H. Otten objavil 268 fragmentov. Prvih dvanajst fragmentov predstavlja delce vokabularjev, sledi skupina štiriindvajsetih omin, med katerimi jih je precej o luninem mrku. V skupini 26 zgodovinskih tekstov in tekstov v akademskem jeziku je nekaj obširnejših fragmentov, tako del pogodbe iz časov Šupiluliume I., navodila za LU^UHAZANNU, nekakšnega mestnega predstojnika, sledijo odlomki preroških tekstov, drobci z mitološko in epsko vsebino, odlomki zaklinjanj, ritualov, seznamov, zvezek pa zaključujejo fragmenti v luvijskem in palajskem jeziku.

F. Milavec

Prosopographia Imperii Romani saec. I., II., III., pars IV, fasciculus 3. Consilio et auctoritate Academiae scientiarum Germanicae Berolinensis iteratis curis edidit Leiva Petersen. Berolini apud Walter de Gruyter et Co., MCMLXVI. Str. 105—368, Addenda ter Stemma luliorum Claudiorum.

Tako historična kot leposlovno-filozofska in juridična literatura iz antike, dalje *papyri*, napisi in novci prinašajo ogromno gradiva za proučevanje rimskih družin — ki niso podobne toliko sodobnim, ampak bolj, *mutatis mutandis*, nekdanjim zadrugam —, njih razvejanosti, vpliva in ekonomskih osnov, interesov in politično-kulturnega udejstvovanja posameznikov. To gradivo pregledno zbrati, obdelati, ustvariti *index* oseb k vsem naštetim skupinam virov, je znanstveni svet od nekdanj želel.

Osnovo v tem smislu so v obdobju 'razcveta evropskih znanosti' v minulem stoletju dali H. Dessau, E. Klebs in P. v. Rohden s tako imenovano Prosopografijo imperii Romani, biografskim leksikonom za prva tri stoletja rimskega imperija, ki so ga izdali pod okriljem pruske bogate in širokogrudne akademije znanosti.

Po prvi svetovni vojni je zaradi obilja novega gradiva nastala potreba po novi ediciji, ki sta jo zasnovala A. Stein in E. Groag. Do svoje smrti po drugi svetovni vojni sta izdala prve tri knjige (črke A-B leta 1933, C 1936, D-E-F 1943). V tretji knjigi — tako teče zgodovina — pride do izraza nečloveška nacistična faza, ki je iz ideoloških razlogov terjala odstranitev obeh delavcev-židov (ki sta se med vojno skrivala, sta mnogo pretrpela od Sonemcev in v bistvu na posledicah grozot umrla, Groag 19. avgusta 1945, Stein 15. novembra 1950). Prvi poveljni zvezek 4. knjige (G, 1952) je skušal to sramoto popraviti. Obe vdovi sta ves zbrani material predali Akademiji, ki ji je uspelo pritegniti vse širši krog merodajnih in zainteresiranih strokovnjakov; ti naj bi z nasveti in obširnimi znanjem skupno pomagali premostiti čas, medtem ko bi se delu v celoti lahko posvetila ena sama oseba.

Iz zapuščine je sprva ob sodelovanju Leive Petersen in Konrada Schubrin-ga Nemška akademija znanosti izdala dva fascikla 4. knjige, namreč črki G (1952) in H (1958), medtem ko je zadnji fascikel te knjige (črko I, 1966) pripravila — ob nesebični pomoči najuglednejših strokovnjakov — že Leiva Petersen sama, ki se je predano lotila prepotrebne delo in vsi upamo, da ji ga bo dano dokončati.